

Zarys dziejów parafii Chylonia

Alina Marcinkiewicz –Janota

WSTĘP

Gdynia kojarzy nam się z młodym, dynamicznym miastem po-wstałym w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Zanim jednak ukształtowała się aglomeracja, przez wieki istniały tu wsie, zamieszkałe przez pomorską ludność kaszubską, które dały początek dzielnicom.

Jedną z nich jest położona w dolinie lesistych wzgórz Chylonia, dawna wieś kmieca.

Pierwsze wzmianki o istnieniu osad na terenie współczesnego miasta datuje się już na wiek XIII (Oksywie - 1214 r., Obłuże, Gdynia, Witamino - 1253 r. oraz Wielki Kack - 1277 r.). W XIV – wiecznych do-kumentach zanotowano istnienie Kolibek (1323 r.), Chyloni (1351r.), Redłowa (1362 r.), Małego Kacka (1383 r.) oraz Grabówka (1386 r.). W XV wieku wzmiankowana jest Cisowa (1438 r.).

Na drodze do Oksywia zbiegały się wszystkie drogi istniejące w tym rejonie. Oksywie pełniło szczególną rolę. Tu mieścił się główny gród opola.¹ W strukturze administracyjnej kasztelani naczelnej gdańskiej Oksywie było stolicą ziemi i siedzibą rozległej parafii.

Tematem niniejszej pracy jest ukazanie dziejów kościoła pod wez- waniem św.Mikołaja na tle historii parafii , w której się znajduje – Chyloni.

Opracowanie obejmuje okres od najdawniejszych czasów do współczesności. Praca składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym roz-dziale starałam się przedstawić powstanie i rozwój miejscowości na tle dziejowym, z uwzględnieniem form osadnictwa wiejskiego. W rozdziale drugim opisuję historię kościoła p.w. św. Mikołaja, który od czasów średniowiecznych silnie związany jest z dziejami dzielnicy. Rozdział trzeci w całości poświęcony jest architekturze i wystrojowi wnętrza kościoła.

Zbierając materiały zorientowałam się, że znaczna część źródeł zaginęła bądź istnieje tylko w wersji oryginalnej (jęz. łaciński lub niemie-cki). Parafia nie posiada żadnych kronik, ani innych materiałów, które byłyby pomocne w mojej pracy. Do dziś brakuje monografii dotyczącej Chyloni. Badacze zajmowali się głównie Gdynią, natomiast wioskę, która w 1930 r. została peryferyjną dzielnicą nowego miasta traktowano marginalnie.

Praca ta opiera się w znacznej części na artykułach rozproszonych w różnych czasopismach i periodykach.² Najbogatsze informacje zawierają publikacje z XIX i początku XX wieku.³

Najważniejszą pozycją, kompleksowo ujmującą temat kościołów w Gdyni, jest książka księdza Jerzego Więckowiaka pt.„Kościół katolicki w Gdyni”. Niezaprzeczalnym atutem tej pracy jest wykorzystanie licznych źródeł i niemal całej literatury, w której można znaleźć informacje o gdyńskich kościołach. Opis parafii zawiera ponadto dokładne dane o sposobie budowy i architekturze kościołów. Ksiądz Więckowiak opisał dzieje gdyńskiego kościoła, osnuwając je wokół postaci biskupów i ka-ptańów.

„Encyklopedia” wiadomości o dziejach miasta są „Roczniki Gdyńskie” wydawane od 14 lat przez Towarzystwo Miłośników Gdyni.

Ważną pozycją jest książka Marii Sołtysik, architekta, historyka architektury i urbanistyki.⁴ Autorka zgromadziła cenne i dotychczas nie pu-blikowany, materiał faktograficzny, jednak prezentacja Chyloni jako dziel- nicy peryferyjnej, została mocno ograniczona.

Najważniejsze źródła, które wykorzystałam w swej pracy , to znajdujące się w pelplińskim archiwum diecezjalnym notatki z wizytacji parafii diecezji chełmińskiej przeprowadzone przez biskupów od XVII do XIX wieku. Wiele cennych informacji zawiera również„Słownik Ge-ograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, praca księdza Stanisława Kujota „Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej” oraz księdza Fankidejskiego „Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej”.

Serdecznie dziękuję wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej pracy.

¹ Opole to we wczesnym średniowieczu związek sąsiedzki na określonym terytorium; od XII w. jednostka administracyjna państwa, na której spoczywał obowiązek poboru podatków oraz ścigania przestępstw (wg Słownika szkolnego – historia pod red. Z. Frasa, s. 280).

² D.Abramowicz, Zagadki św. Mikołaja„,Dziennik Bałtycki” 11.01.2002 r.; B. Olszonowicz „Parafia św. Mikołaja Gdynia-Chylonia, „Gwiazda Morza” 1996,nr 24 s.26.; M. Sołtysik, Historyczne podziały terytorialne obszaru leżącego w granicach administracyjnych miasta Gdyni, „Rocznik Gdański”, tom XLIV,1984,zeszyt 2; M.Soltysik,Rekonstrukcja lokacyjnego układu działek niwy siedliskowej wsi kmiecych na terenie objętym granicami miasta Gdyni, „Rocznik Gdański”, tom XLII, zeszyt 2;.

³ Diecezja Chełmińska, zarys historyczno-statystyczny, Pelplin 1928.; J.Fankidejski,Obrazy cudowne miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, Pelplin 1880; J.Fankidejski,Utracone kościoły i kaplice w pierwotnej diecezji chełmińskiej, .Pelplin 1880.;S.Kujot, Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, , „Rocznik TNT” 1903.; Słownik Królestwa Polskiego innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1902.

⁴ M.Soltysik, Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego, Warszawa 1993.

ROZDZIAŁ I ZARYS DZIEJÓW PARAFII CHYLONIA

Osada Chylonia zlokalizowana została na podmokłym dnie Pradoliny Kaszubskiej oddzielającej Kępę Oksywską od Wysoczyzny Gdańskiej, w dolinie Chyłońskiego Potoku.

Jej początki giną w mrokach dziejów. Wiadomo, że tereny te zamieszkiwały ludy słowiańskie. W epoce brązu rozwija się tu grupa kaszubska kultury łużyckiej, z której we wczesnej epoce żelaza ukształtowała się kultura pomorska. W ostatnim wieku przed i w pierwszych wiekach naszej ery rozwija się grupa oksywska kultury wenedzkiej.⁵

Tradycje osadnicze na tym terenie sięgają odległych czasów. Świadczy o tym ostatnio dokonane odkrycie na Świętej Górze, najwyższym wzniesieniu na skraju Chyloni, zwanym też Górą Świętego Mikołaja. Znalezione tam wykonane z brązu spirale naramienne w kształcie węży, kabłączki skroniowe, fibule (zapinki), figurki z epoki łużyckiej⁶ oraz cmentarzysko kurhanowe z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego (od 100 r.p.n.e).⁷

Niestety, na tym terenie nie prowadzi się systematycznych badań archeologicznych. Odkrycia są przypadkowe a badania mają charakter ratowniczy.⁸

Nazwa Chylonia pierwszy raz pojawia się w źródłach w roku 1260.⁹ Nie dotyczy ona jednak bezpośrednio osady, lecz rzeki, będącej granicą stacji rybackiej nadanej klasztorowi norbertanek w Żukowie przez księcia Pomorza Gdańskiego, Świętopelka.¹⁰ Stacja rozciągała się od Kochowa aż do rzeczki Chylonia (*ad aquam, quo dicitur Kilona*). Hubert Górniewicz wyraził przypuszczenie, że dzielnica posiada nazwę odrzeczną. Po dotarciu jednak do starszych przekazów źródłowych postawił hipotezę, że nazwa wsi jest pierwotna, a rzeczki – wtórna.¹¹ Według niego nazwa osady pochodzi od nazwy osobowej „Chyła”, a ta od czasownika „chylić”. Podobną hipotezę postawił Władysław Szulist, który twierdzi, że słowo „chylić” dotyczy ukształtowania geograficznego Chyloni, która jest położona w terenie pochyłym od strony południowo-zachodniej.¹²

Nie wiemy, kto był w XII wieku właścicielem osady, ani jaka była jej wielkość i organizacja ekonomiczna. „Słownik Geograficzny”¹³ twierdzi, że była własnością prywatną na prawie polskim. Można przypuszczać, że należała do parafii oksywskiej, a w strukturze terytorialnej do kasztelani gdańskiej – do „ziemi” oksywskiej (*terrae Oxivie*).¹⁴

Pierwsza wzmianka źródłowa o wsi pochodzi z lat 1348 – 1351, tj. z okresu, w którym odbywała się lokacja Chyloni na prawie chełmińskim.¹⁵

Jak podaje ksiądz Stanisław Kujot, „Krzyżacy wydali dla Hansa Kluckow (Hanusza z Kluków) w roku 1351 dokument na założenie nad wodą Chylonia – Kyla – wsi, którąby się Heinrichsdorf nazywała”.¹⁶

Współczesna nazwa ustaliła się w XVII wieku. Przedtem wstępują w źródłach następujące nazwy: 1351- Heinrichsdorf, 1484-Kilowo, 1497-Chiloua, 1504 - Chilona, 1511- Chylona, 1553 - Kylaw, 1583 - Chilonii, 1599 - Chylony, 1624 - Chilowo, 1664 - Chilowa. Niemcy nagłosowe polskie „ch” zastępowali głoską „k” (Kielau, Kylau, Kilau).¹⁷

Maria Sołtysik, na podstawie swoich badań stwierdza, że aktem lokacyjnym zapoczątkowano kolonizację terenu, a wieś powstała, na tzw. „surowym korzeniu”.¹⁸ Z dokumentu tego wynika, że mieszkańcom wsi dano w użytkowanie 30 włók (inaczej fanów chełmińskich – ok. 504 ha), z czego do sołtysa należały 3, a do karczmy 2 włóki (włóka = 16,8 ha).

Siedlisko¹⁹ wsi usytuowano w miejscu, w którym główny szlak komunikacyjny z Gdańska do Pucka przekraczał rzekę. Chylonia ma układ wsi placowej, wyznaczonej przez ulice: Młyńską i Św. Mikołaja. Plac ten dopasowany jest kształtem do linii koryta rzeki.²⁰ Nie istnieją przekazy źródłowe informujące o wielkości podstawowego nadziału kmiecego. Maria Sołtysik zakłada na podstawie badań, że wynosił on 2 włóki, siedlisko rozmierzone dla 14 osadników, a karczma z dwiema włókami leżała poza regularnym układem siedliska. Określona dokumentem lokacyjnym wielkość wsi kmiecej stanowiła jedynie wielkość włók objętych czynszem. Kmiecie działki zagrodowe stanowiły przedłużenie leżącego w niwie siedliskowej pasma gruntu.²¹

Oprócz siedliska do wsi należały, niezbędne dla egzystencji wsi średniowiecznej, lasy, a także obszary bagien i torfowisk.

⁵ Dzieje Gdyni, pod red. R. Wapińskiego, Wrocław – Warszawa - Kraków - Gdańsk 1980, s.11.; L. J. Łuka, Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim, t.I, s.7.

⁶ D. Abramowicz, Zagadki św. Mikołaja, „Dziennik Bałtycki”, 11.01.2002, s.16.

⁷ L.J.Łuka, dz. cyt., s.115.

⁸ B. Spigalska, Badania archeologiczne na terenie Gdyni, „Rocznik Gdyński” 1984, nr 5, s. 30-33.

⁹ B. Ostrowski, Chylonia, „Rocznik Gdyński” 1987/88 nr 8, s.84..

¹⁰ M.Grzegorz, Osady Pomorza Gdańskiego w latach 1309-1454, Warszawa-Łódź 1990, s. 186.

¹¹ Nazwy miast Pomorza Gdańskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s.79.

¹² W. Szulist, Zarys dziejów Gdyni do powstania miasta, „Biuletyn Nautologiczny” 1965, s.4.

¹³ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa 1880 – 1902, s.668.

¹⁴ M. Sołtysik, Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego, Warszawa 1993, s.21.

¹⁵ H. Koeppen, Preussisches Urkundenbuch. Bd IV, Marburg 1960, Nr 703, s. 629-630.

¹⁶ S. Kujot, Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, „Rocznik TNT” 1903, cz. I, s.225, cz. II s. 273.

¹⁷ B.Ostrowski, Chylonia, s.85; J.Więckowiak, Kościół katolicki w Gdyni. Pelplin-Gdynia 2000, s.70.

¹⁸ M. Sołtysik, Rekonstrukcja lokacyjnego układu działek niwy siedliskowej wsi kmiecych na terenie objętym granicami miasta Gdyni, „Rocznik Gdański”, tom XLII, zeszyt 2, s.126.

¹⁹ Siedlisko to obszar zabudowy wiejskiej (przypis autorki).

²⁰ M. Kielczewska-Zalewska, O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego. Warszawa 1956, s.97.

²¹ Niwa siedliskowa to siedlisko wraz z ogrodami przydomowymi (przypis autorki).

W dokumencie lokacyjnym wspomniano o młynie, który faktycznie został wkrótce założony przy grobli spiętrzającej wody Chyloni²² i o kar-czmie. Prawdopodobnie i ona istniała od średniowiecza w niezmienionej lokalizacji, przy głównej drodze, prawie naprzeciw młyna (ul.Chyłońska 25). Chylonia jako wieś na prawie chełmińskim była osadą wielodworczą o regularnym układzie pól. Wszyscy mieszkańcy otrzymywali jednolite uposażenie. Kmiecie posiadali tytuł własności użytkowej ziemi z prawem dziedziczenia.²³ Dokument lokacyjny zwalniał osadników od płacenia czynszu przez 10 lat.

Chylonia była wsią kmiecią od XIV do końca XVIII wieku. W jej obrębie znajdowało się kilka oddzielnych osad i przysiółków, które zostały z biegiem lat wchłonięte przez miasto. Od strony Gdyni przy głównej szosie były Lipowe Błota, następnie Leszczynki, tzw. Drugi Grabówek, Bernorda. Na końcu Chyloni za lasem było Demptowo.

Najlepszy pod względem gospodarczym był dla wsi wiek XVI, kiedy użytkowano cały areal uprawny. Chylonia stanowiła wówczas własność królewską jako majątek dzierżawny. W 1580 roku przeszła w ręce Jana Sokołowskiego. Później przez dłuższy czas stanowiła własność patrycjuszowskiej rodziny Cyrenbergów z Gdańska, potem trafiła jako dobra starościńskie w ręce Radziwiłłów. W 1702 r. należała do królewicza Aleksandra Sobieskiego, a w 1766 r. została sprzedana rodowi Przebendowskich.

W XVII i XVIII w. wieś stopniowo pustoszała. W II połowie XVII w. leżącą odłogiem ziemię włączono do nowo powstałego folwarku (zbieg ulic Pszenicznej i Zbożowej). W 1789 roku Chylonia – jako dobra królewskie – należała do zarządu w Mostach i liczyła 17 „dymów”, czyli gospodarstw wiejskich. W 1843 r. folwark Przebendowskich został rozparcelowany i wieś zamieszkiwało 31 włościan, czyli właścicieli gospodarstw chłopskich.²⁴ W 1819 roku powstała szkoła, a w drugiej połowie XIX wieku także nadleśnictwo z małą osadą.²⁵

Położenie Chyloni było bardzo korzystne dla jej rozwoju, przede wszystkim ze względu na fakt, że przechodził przez nią nadmorski szlak komunikacyjny, zwany Szosą Gdańską lub Wejherowską. Dlatego już od 1786 r. Chylonia znalazła się na trasie tzw. pocztowego kursu pomorskiego, wiodącego z Berlina do Królewca.

Jak podaje urzędowy wykaz z roku 1851, stały przystanek w Chyloni znajdował się przy oberży Thymiana (dziś Chyłońska 25).²⁶ Był on oddalony od kolejnego przystanku w Grabówku o ćwierć mili (ponad 2 km).

W 1870 r. powstała w Chyloni linia kolejowa z Gdańska do Szczecina, poczta oraz dworzec, będący głównym dla okolicznych miejscowości.²⁷ Fakt, że znajdował się prawie 2 km od centrum wsi, spowodował wykształcenie się tu drugiego centrum zwanego Chyłońską Piłą (na mapach niemieckich Schneidemuhle).

W Chyloni przy głównym trakcie znajdowały się trzy karczmy (Vossa lub Jadacha – Chyłońska 25 i Semmerlinga – Chyłońska 46 oraz „Dwór Lipowy” Sokołowskich – Chyłońska 149), dwa czynne młyny wodne (górnym przy ul. Chyłońskiej 28 oraz dolnym, za torami kolejowymi).²⁸ Właścicielem prawie wszystkich młynów nad potokami zatoki była rodzina Kuhlów. Kiedy postawione przez cystersów młyny uległy zniszczeniu, Kuhl pobudował nowe, którymi zarządzali jego synowie.²⁹

W czasach zaboru pruskiego Chylonia należała do powiatu wejherowskiego i miała obszar 82 włók (około 1400 ha). Zamieszkiwało ją 438 katolików i 85 ewangelików.³⁰

Od 1870 r. była tu rzeźnia, chłodnia, warsztat rzeźniczy i sklep mięsny, które mieściły się przy Chyłońskiej 55 w budynku należącym do 1945 r. do Niemca Otto Banduscha. Przy ul. Puckiej znajdował się tartak, prowadzony przez francuską rodzinę Dubois. Przy ul. Chyłońskiej 76 mieścił się posterunek żandarmerii pruskiej.

W początkach XX wieku Chylonia była wsią większą od Gdyni. Tu była nie tylko siedzibą sołectwa, ale i wójtostwa. Można było się spodziewać, że to ona będzie stanowić zaczątek nowego miasta. Wg statystyki pruskiej z 1911 r. w Chyloni po kaszubsku mówiło 147 dzieci, po niemiecku 30, po kaszubsku i niemiecku 19, a po polsku tylko 3. W czasie działalności niemieckiej Komisji Kolonizacyjnej w Chyloni udało się jej wykupić z rąk polskich 140 ha ziemi. Wieś miała 755 ha.

O udziale mieszkańców Chyloni w I wojnie światowej informuje pomnik znajdujący się przy ul. Działdowskiej. Cztery tablice wokół cokołu zawierają nazwiska 40 parafian chyłońskich poległych na froncie wschodnim i zachodnim w latach 1914- 1920.

W momencie odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 roku Chylonia była nadal wsią większą od Gdyni. 30 VIII 1919 r. sołtysem Chyloni i wójtem Gdyni został Jan Radtke.

W roku 1928 parafię Chylonia zamieszkiwało 2136 Polaków (w tym 5 ewangelików), 5 Niemców (35 katolików i 24 niekatolików), 6 Francuzów i jedna rodzina żydowska.³¹

Chylonia miała także polską szkołę powszechną. Zajęcia odbywały się w budynku dzisiejszego tzw. Skansenu, czyli filii Szkoły Podstawowej nr 10. Budynek ten istniał jeszcze przed wojną i słynął z tego, że ciągle były w nim remonty. Pierwszym dyrektorem tej dwuklasowej wówczas szkoły był Antoni Głombiowski. Za skromny pokój musiał on bezpłatnie sprzątać i opalać sale szkolne. W drugiej połowie lat 20 - tych do szkoły tej uczęszczało 147 dzieci (145 katolickich i 2 ewangelickich) w czterech klasach.³²

²² Do dziś w tym samym miejscu istnieje budynek młyna XIX-wiecznego (przypis autorki).

²³ M. Kielczewska-Zalewska, Tamże, s.39;M. Sołtysik, Historyczne podziały...s.10.

²⁴ B. Ostrowski, Tamże, s.86.

²⁵ K. Makowski, Bedeker Gdyński, Gdańsk 2001, s.64.

²⁶ K. Makowski, Tamże, s.65.

²⁷ Dworzec przetrwał do naszych czasów praktycznie w niezmienionej formie (.przypis autorki).

²⁸ K. Makowski, Bedeker Gdyński.,s. 65,119.

²⁹ E. Obertyński, Gawędy o starej Gdyni. Gdańsk 1987, s.14.

³⁰ Słownik Geograficzny...,s. 668.

³¹ Diecezja Chełmińska , s 726.

³² Tamże, s. 727.

29 kwietnia 1930 r. rozporządzeniem Prezydenta RP, Ignacego Mościckiego, Chylonia została włączona do Gdyni. Wkrótce też (1933 r.) w jej granicach znalazła się część obszaru dworskiego Chylonia – Leśnictwo.

Kolejna karta w dziejach Chyloni to druga wojna światowa. To między innymi tu i na terenie Grabówka powstała, przypuszczalnie w końcu 1939 r., największa organizacja konspiracyjna działająca na terenie Gdyni. Nazwa Chyloni wiąże się także z pociągiem pancernym „Smok Kaszubski”. 12 IX 1939, koło stacji kolejowej w Chyloni, został on zaatakowany przez grupę niemieckich bombowców i ciężko uszkodzony. Chyłońscy mężczyźni zostali przez Niemców zgromadzeni w szkole (nr10) i stamtąd przewiezieni do Wejherowa, później Luzina i Starogardu, by w końcu trafić do oflagów (Woldenberg / Dobiegniew) i II D (Borne /Grossborn). Po zajęciu Polski Pomorze Gdańskie zostało bezpośrednio wcielone do III Rzeszy. Pierwszym niemieckim sołtysem Chyloni (Kielau) został rzeźnik Otto Bandusch. W pamięci zapisał się jako ten, który roztoczył opiekę nad rdzennymi mieszkańcami Chyloni.

Wyzwolenie przyszło w poniedziałek 26 marca 1945 r. od strony Witomina.³³ Wojska radzieckie i polska I Brygada Pancerna im. Bohaterów Westerplatte wzięły wtedy do niewoli ponad 7 tysięcy żołnierzy i oficerów niemieckich.³⁴

Lata powojenne to odbudowa tego, co było i budowa nowego. Betonowe blokowiska zamieniły Chylonię w dzielnicę – sypialnię. Tutaj też mieszczą się zakłady przemysłowe: lokomotywnia, Zakład Gazyfikacji Bezprzewodowej, Zakład Energetyki Ciepłej i inne. Większość zakładów zlokalizowano po prawej stronie torów kolejowych, przy ulicy Hutniczej. W tej okolicy mieści się też osiedle „Meksyk”. Zarówno historyczna nazwa, jak i zabudowania przetrwały w niezmienionej formie (tzw. bieda – zabudowa).

Chylonia przez długie lata była dzielnicą, w której nic praktycznie się nie działo. Ostatnio widoczne są pozytywne zmiany. Powstały kawiarnie, pizzerie, dom towarowy. Nowe oblicze uzyskała hala targowa. Na miejscu zaniedbanego stawu przy dawnym młynie powstał Park Kiloński – miejsce spacerów i odpoczynku mieszkańców.

Obecnie mieszka w tej dzielnicy ponad 30 tysięcy mieszkańców.³⁵

ROZDZIAŁ II DZIEJE KOŚCIOŁA P.W. ŚW. MIKOŁAJA W CHYLONI

Dokładna data powstania kościoła w Chyloni nie jest znana. Parafię mogli utworzyć Krzyżacy, wyłączając ją z parafii kielnieńskiej lub jeden z dzierżawców, wystawiając kościół dla własnej wygody.³⁶ Komendarz chyłoński Jan Sprenger występował w r. 1341. Według „Słownika Geograficznego” kościół św. Mikołaja został ufundowany na początku XIV wieku przez jakiegoś archidiacona pomorskiego Stanisława. Dowodem tego jest tran sumpt z 1457 roku, potwierdzający dokument wystawiony w 1362 roku. Potwierdza ten fakt wizytator biskupi w 1702 roku.³⁷ Nowsze badania wskazują jednak, że na Pomorzu nie było takiego dostojnika.³⁸ Dokument jest więc najprawdopodobniej falsyfikatem.

Przynależność kościoła też jest kwestią sporną. Jedne źródła podają, że kościół od początku należał jako filialny do Oksywia,³⁹ według innych stanowił oddzielną parafię, w której skład wchodziły: Chylonia i Cisowa.⁴⁰ Patron kościoła, św. Mikołaj, występuje w zapiskach biskupa Hieronima Rozrażewskiego z wizytacji w 1583 roku.⁴¹ W tym czasie kościół należał do luteran, w XVII wieku przeszedł w ręce kalwinów. Mimo to pojawia się w zapiskach wizytacyjnych biskupów. W 1686 roku w kościele był jeden ołtarz główny z ołtarzem murowanym. W mensie ołtarzowej był portatył konsekrowany.⁴² Dach świątyni wieńczyła wieża z dzwonem.⁴³

Notatka z 1710 roku jest dla kościoła w Chyloni o tyle ważna, że wspomina o jego podległości proboszczowi z Oksywia. Wizytator notuje też, że w świątyni znajduje się jeden ołtarz, cztery okna, kielich srebrny połączony z pateną, pacyfikał srebrny połączony. W kościele nie było cyborium.⁴⁴

Wizytator w 1782 roku zanotował, że ołtarz główny wzbogacił się w obraz św. Mikołaja i dwa obrazy – św. Walentego i św. Jana Nepomucena. W kościele było 20 dobrych ławek, płot wokół cmentarza wymagał remontu. Inwentarz ruchomy był już o wiele bogatszy: srebrna puszką, kielich srebrny połączony, cztery lichtarze mosiężne i dwa cynowe, kociołek do święconej wody, trybularz, dzwoni ołtarzowe, cynowa lampa, ampuły i tace. Księża posiadali dwa ornaty odświętne, dwa codzienne i jeden czarny. Plebania miała dwie izby i jedną komorę. Podłoga gliniana, sufit pokryty tarciami, ściany bielone, dach pokryty słomą. Przy plebani była stodoła i ogród warzywny.⁴⁵

Z historią chyłońskiego kościoła wiążą się losy kapliczki pod tym samym wezwaniem. Kapliczka stała na górze przy szlaku biegnącym z Gdańska na zachód, zwanej Świętą Górą lub Górą Świętego Mikołaja. Według legendy

³³ Ostrowski, Chylonia, s.92-93.

³⁴ Tamże, s.93..

³⁵ Strona internetowa miasta Gdyni (www. miasto.gdynia.pl).

³⁶ S. Kujot, s.77.

³⁷ Słownik Geograficzny, s.668.

³⁸ J. Fiałek, O archidiaconach pomorskich w XII-XV w. „Rocznik Toruński”, VI, s. 151-152.

³⁹ Słownik Geograficzny, s. 668.

⁴⁰ Fontes, Visitations Archidiaconatus Pomeraniae, TNT, Toruń 1897, III, s. 482.

⁴¹ Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Hieronimo Rozrażewski Vladislaviensi et Pomeraniae Episcopo facte, s. 31.

⁴² Mensa – to wg „Sztuki sakralnej” stół ołtarzowy (przypis autorki),

⁴³ Visitatio..., 1686, Bonawentura de Niedzielsko Madaliński, przeprowadzona przez Andrzeja Albinowskiego, s. 52-53.

⁴⁴ Visitatio ..., 1710, Konstantyn Felicjan z Szaniaw Szaniawski, s. 44.

⁴⁵ Visitatio...1782, Józef Rybiński, s. 152.

ukazał się tu święty, który obdarzał wiernych łaskami. Ci w dowód wdzięczności pobudowali w tym miejscu kapliczkę z figurą św. Mikołaja. Jej istnienie potwierdził biskup Szembek podczas wizytacji. Biskup zanotował, że luteranie kilkakrotnie próbowali pozbyć się figury, aby położyć kres pielgrzymkom wiernych. Figura zawsze wracała jednak na swoje miejsce. Zeznawali to pod przysięgą również luteranie. Obok kapliczki była studzienka słynąca ze swej uzdrowicielskiej mocy. Niestety, woda ze studzienki straciła swą magiczną moc, ponieważ „*zły jakiś człowiek konia ślepego przyprowadził i oczy mu wymył (...)*”.⁴⁶

W 1752 roku pobudowano tu nową, murowaną kapliczkę, przy której stał dawniej mały domek, w którym mieszkał stary człowiek „*dla lepszej straży kaplicy*”.⁴⁷ W roku 1766 zamieszkał tu pobożny pustelnik Feliks Weselli.⁴⁸ Ksiądz Jakub Fankidejski w „*Utraconych kościołach i kaplicach w pierwotnej diecezji chełmińskiej*” podał, że kaplica w 1782 roku jeszcze nie istniała, „*Słownik Geograficzny*” informuje, że w 1845 roku zniósł ją wiatr.⁴⁹

Obecny kościół wzniesiono w 1887 roku. Miał on formę jednonawowej, halowej budowli. Nad wejściem głównym wzniesiono ośmioboczną wieżę z krzyżem. Z XIV wieku zachowało się jedynie prezbiterium.⁵⁰

Samodzielny wikariat w 1911 roku utworzył biskup chełmiński Augustyn Rosentreter. Pierwszym wikariuszem lokalnym został ksiądz Gracjan Chyliński. Cztery lata później Chylonię odłączono od Oksywi, ustanawiając oddzielną parafię. W jej granicach znajdowała się Chylonia i Cisowa. Proboszczem nowej parafii mianowano księdza Franciszka Mengela. Był on z pochodzenia Niemcem i nigdy się nie spolonizował. Dzieci nauczał za pomocą trzcinki.⁵¹

W kościele św. Mikołaja już od lat międzywojennych działały stowarzyszenia patriotyczne, kółka śpiewacze oraz bractwa. W 1928 roku istniały: Bractwo Trzeźwości, Bractwo Najświętszego Serca Maryi, Stowarzyszenie Młodzieży i Robotników p.w. św. Józefa oraz Dzieło Rozkrzewiania Wiary. Skupiały one ponad jedną czwartą aktywnych parafian z liczącej wówczas dwa tysiące wiernych parafii.⁵²

Druża wojna światowa nie przyniosła świątyni poważniejszych zniszczeń. Pozbawiła jednak wiernych księży. Już we wrześniu w Prenzlau uwięziono proboszcza, w 1942 roku do Stutthofu trafił emerytowany ksiądz Aleksy Lesiński. Tam został rozstrzelany. Pierwsze dwa lata wojny w obozach spędził też późniejszy proboszcz parafii ksiądz Józef Labon. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia administrował parafią jedynie trzy lata. Jego następcą został ksiądz Stanisław Maćkowiak. Początkowo był on dominikaninem. Wykładał w krakowskim konwencie, gdzie zapamiętano go jako człowieka pysznego i cynicznie nastawionego do życia. Potem wystąpił z zakonu i rozpoczął pracę duszpasterską w Toruniu. W czasie wojny trafił do więzienia za nielegalny ubój. W 1951 roku został administratorem in spiritualibus parafii w Gdyni – Chyloni. Dzięki dobrym kazaniom i wysokiemu poziomowi intelektualnemu szybko zyskał autorytet wśród wiernych. Wkrótce jednak ksiądz proboszcz stał się sprawcą schizmy we własnym kościele. W 1958 roku przystąpił do Kościoła Narodowego w Gdańsku, przez co popadł w ekskomunikę.⁵³ Za nim z Kościoła Katolickiego odeszło kilka rodzin z Chyloni i Cisowej. Ksiądz Maćkowiak ponownie wyznał wiarę dopiero na łożu śmierci.⁵⁴ Proboszczostwo po księdzu Maćkowiaku objął ksiądz Franciszek Kirstein, doktor teologii. W uznaniu jego zasług w łagodzeniu zamętu w Chyloni otrzymał godność papieską – szambelana tajnego.⁵⁵ Zmarł nagle w 1968 r. Kiedy ksiądz proboszcz Zieliński pełnił posługę duszpasterską, często powtarzano, że był to kapłan nerwowy, niezrównoważony. Nadimpulsywność jego pochodziła bez wątpienia z czasów wojny, po przejściach w obozie koncentracyjnym w Dachau. Kiedy odszedł w stan spoczynku, jawił się jako człowiek wysokiej kultury i znacznej wiedzy. Widywano go na spacerach z psem dalmatyńczykiem. Zmarł w 1986 roku. Obecny proboszczem jest ksiądz Ludwik Grochowina.

Dopiero w 1981 roku malutki kościółek p.w. św. Mikołaja doczekał się rozbudowy. Podziemia świątyni, w których znajdowała się zakrystia, zaadoptowano na salkę katechetyczną. Nową zakrystię umieszczono w dobudówce. Takie zmiany były jednak stanowczo zbyt skromne dla liczącej już ponad 20 tysięcy wiernych parafii w Chyloni. Dzięki staraniom obecnego proboszcza, księdza Ludwika Grochowiny, w ciągu dwóch lat udało się pobudować nowy dom katechetyczny. W nim mieszczą się salki oraz mieszkania dla pracujących tu księży. W czasie budowy domu katechetycznego architekt Janusz Kowalski przygotowywał projekt rozbudowy kościoła. Mimo pozytywnych opinii konserwatora zabytków, władze administracyjne nie chciały wyrazić zgody na realizację planów. Decyzja zapadła dopiero w 1987 roku, niemal w przededniu pielgrzymki papieża na Wybrzeże. W październiku tego samego roku przystąpiono do budowy. Prace przebiegały w błyskawicznym tempie i już 12 grudnia 1990 roku biskup Marian Przykucki poświęcił nową część kościoła.

Zarówno rozbudowa zabytkowej świątyni jak i dobudowanie wieży od początku miały swoich zwolenników jak i przeciwników. Kościół jest bowiem swoistym połączeniem budowli gotyckiej i nowoczesnej myśli architektonicznej. Wieża, nazywana często kosmiczną, szokuje przy ceglanej bryle dawnego kościoła. Parafianie przyzwyczaili się już do konstrukcji kościoła, jednak przyjezdnych widok ten często zaskakuje.

⁴⁶ Słownik Geograficzny

⁴⁷ J. Fankidejski, *Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej*. Pelplin 1880, s.227.

⁴⁸ J. Więckowiak, *Kościół katolicki w Gdyni*. S.71.

⁴⁹ J. Fankidejski, *Utracone kościoły i kaplice w pierwotnej diecezji chełmińskiej*., Pelplin 1880, s. 217- 218.

⁵⁰ B. Olszonowicz, *Parafia św. Mikołaja Gdynia – Chylonia*. „Gwiazda Morza” 1996, nr 24, s. 26.

⁵¹ J. Więckowiak, s. 76.

⁵² *Diecezja Chełmińska*, s. 726.

⁵³ A. Dudek, *Państwo i kościół w Polsce 1945 – 1970*. Kraków 1995, s. 65.

⁵⁴ J. Więckowiak, *Tamże*, s.78-80.

⁵⁵ *Tamże*, s. 80 – 82.

SPIS PROBOSZCZÓW CHYLONI

1. Franciszek Mengel (1915 – 1945)
2. Józef Labon (1948 – 1951)
3. Stanisław Maćkowiak (1951 – 1957)
4. Franciszek Kirstein (1957 – 1968)
5. Wojciech Zieliński (1969 – 1983)
6. Ludwik Grochowina (od 1983)

ROZDZIAŁ III

ARCHITEKTURA, WYSTRÓJ I WYPOSAŻENIE KOŚCIOŁA

Kościół p.w. św. Mikołaja biskupa jest najwcześniejszym zabytkiem architektury w Chyloni. Znajduje się on po północnej stronie ulicy św. Mikołaja, kilkadziesiąt metrów na wschód od jej skrzyżowania z główną w tej dzielnicy ulicą – Chylońską.

Początkowo znajdowała się tu drewniana kaplica. Gdy osada była już bardziej zasobna materialnie, przystawiano do kaplicy prezbiterium. Następnie zrywano drewniany kościółek i używano nowego murowanego pomieszczenia.⁵⁶

Okoliczna ludność od najdawniejszych czasów otaczała św. Mikołaja – patrona rybaków i ludzi morza – szczególnym kultem. Do dziś na szczycie pobliskiego wzgórza, zwanego Świętą Górą albo Górą św. Mikołaja, pozostały ślady po dawnej kaplicy, która była punktem orientacyjnym dla żeglujących w tym rejonie Bałtyku jednostek. Tu znajdowała się cudowna figura świętego, która w czasach reformacji zaginęła.⁵⁷

Na II połowę XIV wieku datuje się powstanie kościoła z cegły. Był to gotycki kościół salowy na planie prostokąta z przyporami w narożnikach o wymiarach zewnętrznych 9,6 m x 7,2 m, wewnętrznych 8,0 m x 5,6 m.

Przez długi okres czasu, praktycznie do lat międzywojennych XX wieku, funkcjonował jako kościół filialny i przyłączony był do parafii oksywskiej. W XVI i XVII wieku, gdy Chylonia należała do tenentariuszy Sokołowskiego i Konopackiego kościół służył protestanckim wyznawcom (luteranom), później za Cyrenbergów mieli go kalwini. Pod koniec XVII wieku, po objęciu tenuty przez Radziwiłłów i Sobieskich kościół przekształcił się w katolicką kaplicę. W roku 1887 rozebrano zachodnią część starego kościoła i w tym miejscu wzniesiono główny korpus nowego kościoła. Zachowana wschodnia część kościoła gotyckiego stała się prezbiterium kościoła nowego – neogotyckiego. W 1979 roku kościół rozbudowano o skrzydło boczne rozbierając ścianę północną prezbiterium. Dalsza rozbudowa nastąpiła w latach 80 – tych. Rozebrano wówczas północną ścianę kościoła neogotyckiego łącząc go z nową bryłą.

Ściana frontowa kościoła zwrócona jest w kierunku zachodnim, wchodzi się z małego dziedzińca ogrodzonego płotem kamiennie – metalowym. Od północy i północnego zachodu teren kościelny zamyka rzeczka Chylonka, częściowo zakryta. Nad rzeczkę można zejść schodami po niewielkim spadzie terenu. Od strony rzeczki i ulicy św. Mikołaja kościół zasłonięty jest częściowo wysokimi drzewami.

Między ścianą południową a ogrodzeniem znajduje się pomnik św. Józefa wystawiony ku czci osób, spoczywających na cmentarzu przykościelnym. Groby te zostały usunięte w czasie przebudowy kościoła w latach 80 – tych. Były to zniszczone nagrobki z częściowo zatartymi napisami w języku niemieckim. Obecnie cmentarz parafialny mieści się przy ulicy Działdowskiej. Znajduje się tu kaplica cmentarna z początku XX wieku.

Cały kościół składa się z dwóch brył: części głównej, jednonawowej, założonej na planie prostokąta, pochodzącej z 1887 roku, z charakterystyczną ośmiokątną wieżą. Ściana zachodnia nawy bocznej leży na przedłużeniu ściany wschodniej części pierwotnej kościoła w kierunku północnym. Kościół orientowany jest prostokątnie, z węższym prostokątnym prezbiterium od strony wschodniej i trypasmową, prostokątną kruchtą zachodnią. Do południowej ściany prezbiterium współcześnie dostawiono prostokątną kruchtą południową. Ściany południowe prezbiterium i nawy zostały przekute i otwarte na kościół współczesny o rzucie nieregularnym.

Średniowieczne prezbiterium wykonane zostało z cegły gotyckiej, palonej, pełnej, nieotynkowanej, na zaprawie wapiennej. Jego narożniki są flankowane przyporami. Na wschodniej, tylnej oraz szczytowej ścianie znajdują się ostrołukowe ślepe okna. W środkowej części elewacji wschodniej mieści się blendą, pierwotne okno, sklepienie łęgiem koszowym o uskokowych ościeżach. W przyziemiu elewacji wschodniej dostawiono współcześnie przybudówkę. Powyżej znajduje się gotyckie lico ceglane zdobione cegłą zendrówką ułożoną w dwa duże romby rozmieszczone po obu stronach blendy okiennej umieszczonej na osi. Blendę zamknięto koszowym łukiem o uskokowych ościeżach. Przypora południowa została ustawiona ukośnie. Parter jest odcięty poziomą, wgłębną płyciną od wysokiego, trójkątnego, w górnej części szczytu. Płaszczyzna ściany szczytu jest 6 – osiowa rozczłonkowana smukłymi, ostrołuczными blendami, powyżej każdej z nich umieszczono blendę okrągłą. Blendy oddzielone są od siebie trójkątnymi półfilarkami. Szczyt obwiedziono prostym, ceglanym gzymsem.

Ściany zewnętrzne kościoła XIX wiecznego murowane są z cegły maszynowej i licowane. Zewnętrzna szerokość tej nawy wynosi 13,6 m, długość – 19,6 m. Wewnętrzne wymiary to 18 m x 12 m. Prosta nawa i niższe prezbiterium nakryte są dachem dwuspadowym. Dach kryty jest dachówką ceramiczną – holenderką. W elewację zachodnią wbudowano smukłą wieżyczkę, z ostrołukowym przeźroczem z dwoma dzwonami, zwieńczoną hełmem w formie ostrosłupa. Kruchta zachodnia u podstawy wieży nakryta jest trójspadowym dachem. Elewacja frontowa jest w poziomie przyziemia trzyosiowa. Oś główna zaakcentowana została ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem z

⁵⁶ S. Kujot, Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, cz. II, s. 273.

⁵⁷ J. Fankidejski, Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, 225.

prostokątnym przyczółkiem. W ryzalicie główne wejście ma ostrołukowy, uskokowy portal. W bocznych osiach znajdują się dwa analogiczne, mniejsze wejścia. W szczycie po obu stronach wieży ustawiono schodkowo ostrołukowe blendy – po cztery z każdej strony. Do kościoła prowadzi główne wejście z trzyczęściowej kruchty przez troje drzwi drewnianych w kolorze brązowym, deskowych, dwuskrzydłowych, wzmocnionych zawiasami pasowymi zdobionymi okuciami o motywach roślinnych. Nad nimi znajdują się ostrołukowe nadświetla. W prawej części kruchty – wejście na wieżę dzwonnicy. Drzwi wewnętrzne między kruchtą a nawą główną są także drewniane, przeszklone. Na bocznych ścianach kruchty umieszczono po dwa ostrołukowe okienka. W kruchcie znajdują się dwie pamiątkowe tablice z czarnego marmuru. Jedna poświęcona jest pamięci Gdyńskich Kosynierów z 1939 r., druga wspomina ś.p. księży pracujących w parafii.

W nawie neogotyckiej, w ścianie południowej umieszczone są cztery ostrołukowe okna w 3 – uskokowych ościeżach. Wyznaczają one cztery osie. Wszystkie okna są 8 – polowe, szklone szkłem witrażowym. Umieszczono w nich skromne, współczesne witraże o tematyce morskiej i regionalnej. Parapety na zewnątrz ściany północnej pod ostrołukowymi, wysokimi oknami są ceglane, skierowane pod kątem w dół. Konstrukcję dachu oparto na drewnianych dźwigarach i pięciu przęsłach, malowanych na krawędziach na kolor złoty. Strop jest drewniany, krokwiowo – jętkowy, deskowany, z widocznym belkowaniem w kolorze białym. Nad prezbiterium występuje sklepienie ceglane, krzyżowo – żebrowe spojone u szczytu. W miejscu, gdzie łuki przecinają się spojone zostały zwornikiem, czyli kluczem. Umieszczono na nim wizerunek białej gołębiczy, symbol Ducha Świętego. Pod żebrem sklepienia znajdują się konsolki. Ścianę nawy głównej przebito otworem łukowym, za którym znajduje się prezbiterium.

Wnętrze nawy otwarte jest do prezbiterium szerokim, ostrym łukiem. Zachowana drewniana empora chóru muzycznego wsparta jest na filarach o ozdobnie profilowanych krawędziach i zastrzałach. Podpiera się na dwóch drewnianych słupach, na kamiennych cokołach i czterech słupach z mieczami na konsolach. Odkryta częściowo więźba dachowa posiada również skromne dekoracyjne fazowanie i profile.

Oświetlenie kościoła jest elektryczne. Żyrandole w kształcie stylizowanych pajaków, wykonane współcześnie, łączą starą i nową nawę kościoła. W obu częściach znajduje się nowa posadzka – współczesne płytki z terakoty.

Najcenniejszym zabytkiem kościoła chylońskiego jest rzeźba Piety - Matki Boskiej Bolesnej. Wykonana została w XIV wieku z drewna i pomalowana. Nie jest znane jej pochodzenie ani autor. Rzeźba wyobraża Matkę Boską trzymającą na kolanach zdjętego z krzyża Chrystusa. Dłońmi podtrzymuje głowę i ręce syna. Na twarzy maluje się rozpacz i ból. Ubrana jest w czerwoną suknię, niebieski płaszcz obramowany złotą lamówką oraz białą chustę na głowie. Jezus ma na biodrach białą przepaskę, na skroniach – korona cierniowa. Gotyckie, pełne wirtuozerii udrapowanie szat, dążenie do uzyskania pięknej formy plastycznej są charakterystyczne dla tzw. pięknego stylu, panującego na przełomie XIV/XV wieku.

W średniowiecznym prezbiterium kościoła stoi ołtarz, który pełnił rolę głównego, a po przeorientowaniu kościoła stał się ołtarzem bocznym. Znajduje się on na podwyższeniu z trzech stopni. Wykonany jest z drewna, trójdzielny z niszą utrzymany w stylu neogotyckim. W części środkowej mieści się drewniana figura św. Mikołaja, wzorowana prawdopodobnie na cudownej figurze ze Świętej Góry, która zaginęła w czasach reformacji.⁵⁸ Rzeźba ma wysokość około 1 metra, św. Mikołaj ma na głowie biskupią mitrę, w prawej ręce trzyma pastorał, w lewej otwartą księgę. Ubrany jest w czarną sutannę, białą komżę i czerwony, biskupi płaszcz. Szaty są pozłacane. Po bokach niszy na złotych filarkach stoją dwie figury gipsowe w kolorze białym. Przedstawiają one świętych: lewa – św. Piotra, prawa – św. Pawła. Atrybuty świętych – klucze i miecz wykonane są w kolorze złotym. W środkowej części znajduje się dawne tabernakulum. Ołtarz ozdobiony jest strzelistymi wieżyczkami i złoceniami w kształcie stylizowanych roślin. Po obu stronach ołtarza znajdują się malowidła olejne w ramach drewnianych w kształcie łuku gotyckiego. Obraz po lewej stronie przedstawia św. Mikołaja biskupa, po prawej Matkę Boską Bolesną, trzymającą na kolanach Jezusa zdjętego z krzyża.

Na ścianach nawy neogotyckiej, po obu stronach prezbiterium, mieszczą się dwa ołtarze boczne. Są one drewniane, trójdzielne. W części środkowej mieszczą się malowidła olejne. W ołtarzu lewym – św. Józefa z dzieciątkiem na ręku, w prawym - św. Antoniego Padewskiego. W częściach bocznych obu ołtarzy umieszczono figury gliniane, malowane. Są to białe anioły ze złotymi skrzydłami. Części drewniane wszystkich ołtarzy pomalowano na kolor brązowy, nisze i wypełnienia na kolor zielony, stylizowane elementy roślinne na złoto.

Z lewej strony ołtarza, patrząc od drzwi wejściowych, stoi betonowa chrzcielnica ozdobna z drewnianym wiekiem zwieńczonym figurą. Przy wejściu głównym, pod chórem, stoją dwie figury gliniane - świętej Teresy od Dzieciątka Jezus i świętego Antoniego Padewskiego.

Przy drzwiach wewnętrznych, między kruchtą a nawą, są trzy małe chrzcielnice kamienne w kształcie muszli. Przy wejściu głównym umieszczono trzy konfesjonały drewniane, ciemno brązowe, skromnie zdobione. Na ścianie południowej nawy neogotyckiej oraz na ścianie wschodniej nowej nawy kościoła znajdują się stacje Męki Pańskiej w formie głębokich płaskorzeźb w ozdobnych ramach, malowane farbą olejną w różnych kolorach. W nawie neogotyckiej znajduje się 12 starych ławek, skromnie zdobionych.

Choć nowa część kościoła nie ma wartości zabytkowej, warto poświęcić jej kilka zdań. W październiku 1987 roku przystąpiono do rozbudowy kościoła. Po rozbudowie kościół został przeorientowany, tzn. dawna długość stała się jego szerokością, a nowe prezbiterium znajduje się w dobudowanej części. Kolejnym etapem prac była budowa ażurowej dzwonnicy. Wieża osiąga wysokość 25,5 metra i dźwiga trzy dzwony. Hełm, pokryty blachą miedzianą, zdobią cztery wieżyczki symbolizujące czterech Ewangelistów, a wieńczy pięciometrowy krzyż. Nowa wieża nazywana jest często przez parafian „kosmiczną”.

W tym roku zakończono budowę ołtarza głównego. Ściana południowa pomalowana została jasnymi barwami, symbolizującymi biblijny gorejący krzew. W środkowej wysuniętej do tyłu części znajduje się krzyż z

⁵⁸ J. Fankidejski, Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej. Op. cit. s.225.

ukrzyżowanym Chrystusem. Krzyż jest u podstawy złamany. Chrystus ma zdjętą koronę i zamknięte oczy. Rzeźba przedstawia moment, w którym skończyła się męka Jezusa. Zmarł i za chwilę zostanie złożony w grobie. Po prawej stronie ołtarza wystawiana jest gotycka figura Piety –Matki Boskiej Bolesnej. W oknach nowej nawy znajdują się witraże o tematyce religijnej.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszej pracy było przybliżenie dziejów parafii Chylonia, jednej z najbogatszych w zabytki dzielnicy Gdyni. Do dnia dzisiejszego zachowały się tu stare układy wiejskie, domy wiejskie z XIX wieku oraz najstarszy obiekt, który tu się znajduje – świątynia o średniowiecznym rodowodzie, której patronem jest święty Mikołaj.

Kościół nierozzerwalnie związany jest z dzielnicą i minione wieki odbiły na nim swe piętno. Wraz z jej rozwojem i on zmieniał się i rozbudowywał. Mała, średniowieczna budowla z XIV wieku w XIX wieku stała się prezbiterium kościoła neogotyckiego. W XX wieku rozbudowano skrzydło boczne, łącząc starą świątynię z nowoczesną bryłą o odmiennym wyglądzie. Można dyskutować o zamierzeniach architektonicznych współczesnych projektantów, które do dziś budzą kontrowersje. Z biegiem czasu mieszkańcy przyzwyczaili się do nowego wyglądu kościoła, który rozrastał się wraz z rozwojem parafii i obecnie łączy historię ze współczesnością.

BIBLIOGRAFIA

1) ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Diecezji Pelplińskiej w Pelplinie

- Kuria Chełmińska L.dz. 9852/32.
- Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Bonawentura de Niedzielsko Madaliński, 1686 i 1687.
- Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Krzysztof Antoni Szembek, bp wrocławski, 1702.
- Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Konstantyn Felicjan z Szaniaw Szaniawski, bp wrocławski i pomorski, 1710.
- Visitatio Generalis Archidiaconatus Pomeraniae, Basilius Złocki, 1766.
- Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Józef Rybicki bp wrocławski i pomorski, 1782.

Lista ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, oddział Gdańsk.

2) DOKUMENTY DRUKOWANE, PUBLICYSTYKA, OPRACOWANIA

- Abramowicz D., Zagadki św. Mikołaja. „Dziennik Bałtycki”, 11.01.20
- Diecezja Chełmińska, zarys historyczno-statystyczny, Pelplin 1928.
- Dudek A., Państwo i kościół w Polsce 1945 – 1970, Kraków 1995.
- Dzieje Gdyni, pod redakcją R. Wapińskiego. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.
- Fankidejski J., Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, Pelplin 1880.
- Fankidejski J., Utracone kościoły i kaplice w pierwotnej diecezji chełmińskiej, Pelplin 1880.
- Fijałek J., O archidiaconach pomorskich i urzędnikach biskupich w archidiaconacie pomorskim diecezji wrocławskiej w XII do XV wieku, „Rocznik Toruński”, 1897, tom 6.
- Grzegorz M., Osady Pomorza Gdańskiego w latach 1309 – 1454, Warszawa – Łódź 1990.
- Kielczewska – Zalewska H., O powstaniu i przeobrażeniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego, Warszawa 1956.
- Koepfen H. Preussisches Urkundenbuch, Bd. IV, nr 108, Marburg 1960.
- Łęga W., Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie Wykopalsk, Toruń 1929.
- Łuka L. Kultura wschodnio-pomorska na Pomorzu Gdańskim, Tom 1, Wrocław 1966.
- Małkowski K., Bedeker Gdyni, Gdańsk 2001.
- Nazwy miast Pomorza Gdańskiego pod red. H. Górnicza i Z. Brockiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1978
- Olszonowicz B., Parafia św. Mikołaja Gdynia-Chylonia, „Gwiazda Morza” 1996, nr 24.
- Kościół Gdyni i Sopotu, Pomorska Oficyna Wydawniczo-Reklamowa, Bydgoszcz 2000.
- Obertyński E., Gawędy o starej Gdyni, Gdańsk 1987.
- Ostrowski B., Chylonia, „Rocznik Gdyni” 1987/88, nr 8.
- Sołtysik M., Historyczne podziały terytorialne obszaru leżącego w granicach administracyjnych miasta Gdyni, „Rocznik Gdański”, tom XLII, zeszyt 2.
- Sołtysik M., Szkic do historii układu przestrzennego Gdyni, „Rocznik Gdyni” 1978/1979, nr 2.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1902.
- Słownik szkolny – historia pod red. Z. Frasa, Wrocław 2001.
- Sołtysik M., Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego, Warszawa 1993.
- Spigalska B., Badania archeologiczne na terenie Gdyni, „Rocznik Gdyni” 1984, nr 5.
- Szulist W., Dzieje Gdyni do powstania miasta, Biuletyn Nautologiczny 1965.
- Perlbach M., Pommerellisches Urkundenbuch, Danzig 1882, nr 14, nr 157.
- Rocznik statystyczny Gdyni.
- Strona internetowa Gdyni (www.gdynianews.home.pl).

Strona internetowa Urzędu Miasta Gdyni (www.miasto.gdynia.pl).

Strona internetowa Rady Dzielnicy Chylonia (www.przechyl.razem.pl)

Visitatio Archidiaconatus Pomeraniae, Hieronymo Rozrażewski. Vladislaviensi et Pomeraniae Episkopo Facte, „Fontes”, 1897-1889, tom 1-3.

Więckowiak J., Kościół katolicki w Gdyni. Pelplin 2000.

Zieliński Ch., Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji Domu Bożego, Poznań - Warszawa - Lublin 1959.

-